

Wisselende getijden (2000)

Sieth Delhaas

Centrum de Nieuwe Ypelaar - Bavel, 15 november 2000

Inleiding

Toen ik gisteren aan de voorbereidingen van deze dag begon, zag ik in mijn achtertuin een zwarte merel pikken aan uitgebloeide zonnebloemen. De zonnebloemen, die ik van hun stengels heb afgesneden, liggen tegen de muur van mijn schuur op een stapeltje stenen, waarop zomers bloempotten staan. Vogels, roodborstjes, koolmeesjes, merels vliegen af en aan en halen er hun voorraad voor de komende winter. Voor mij een schattig gezicht vanuit mijn werkkamer. Een bijbeltekst komt bij me op. Een woord van Jezus. Ja, want deze erfenis, woorden, verhalen, beelden, die me, als protestantskind met de paplepel zijn ingegoten en die ik me tot ver in mijn volwassenheid heb eigen gemaakt, dient zich het eerst aan.



Jezus heeft als hij dat woord spreekt, dan net een gelijkenis/parabel (tweetaligheid) verteld over de rijke dwaas die in grote schuren al zijn koren en goederen heeft opgeslagen. Als die rijke dat plan heeft bedacht, zegt hij tot zijn ziel: 'Ziel, gij hebt vele goederen liggen, houd rust, eet, drink en wees vrolijk.' En dan zegt God tegen hem: Dwaas, deze zelfde nacht wordt je ziel van je opgeëist en voor wie zal je erfenis dan zijn?' Jezus leert zijn volgelingen na dit verhaal om geen voorraden aan te leggen en niet bezorgd te zijn voor later: 'Let op de raven, zij zaaïen niet en zij maaien niet (...) en toch voedt God ze...' (Luc. 12:24)

'Wisselende getijden' heb ik mijn verhaal genoemd. Hoe moeten vrouwen van nu, veel vrouwen van nu die nu ouder worden, deze woorden van Jezus uitleggen? Ze spreken voor zorg voor mensen. Maak je niet bezorgd, want alles komt goed.

Ik kan me voorstellen, dat heel wat vrouwen in deze tijd cynisch op zo'n tekst reageren.

Levenskunst

Wisselende getijden: het kenmerk van vrouwen die voelen dat ouder-worden vaker gebrokenheid betekent dan heelheid. Vaker vervreemding dan geborgenheid.

Levenskunst heet het ene deel van het thema voor deze dag. Is levenskunst iets wat je van huis uit hebt meegekregen? Is het een voortbrengsel van een karaktereigenschap? Is het een eenvoudig aan te leren en vol te houden levenshouding als je - al ouder wordend, want daar gaat het vandaag over - als je gezondheid goed is? Als je dak boven je hoofd veilig is? Als er mensen om je heen zijn die van jou houden of op afstand maar toch dichtbij? Wanneer je om

geld geen zorgen hebt? Bezitten mensen, die zich verzekerd hebben van deze drie voorwaarden: gezondheid, dierbare mensen om zich heen, een veilig inkomen, bezitten deze mensen levenskunst? Dat kan. Het hoeft niet zo te zijn. Als we om ons heen kijken, of naar ons zelf, dan kunnen we het antwoord vinden.

Levenskunst. Het lijkt me geen vaststaand gegeven. Het lijkt mij een heel persoonlijke kunst. Niet aan voorwaarden gebonden. Waar dan wel aan? Het woord spiritualiteit komt bij me op. Innerlijke rijkdom, innerlijke bagage, opgebouwde reserves, bezieling...

Welke woorden kunnen we nog meer invullen?

Levenskunst heeft iets te maken met die vogels pitten plukkend uit mijn uitgebloeide zonnebloemen.

De schoonheid van gele tere blaadjes, met een bijna pannenkoek-groot bruin hart, hoog op een centimeters dikke stengel, hebben ze verloren. Bijna machtig torenden ze boven mijn schutting uit. En nu liggen ze daar en komt een andere kant van hun bestaan naar voren. Ze groeiden. Ik genoot van hun schoonheid. Nu kunnen de vogels zich te goed doen aan hun pitten. En, wie een beetje thuis is in de natuurgeneeswijze, weet welke krachten zonnebloempitten in zich hebben. Leven gevend zijn ze.

Leeggeplukt, blijft er straks een mooi geraamte over van mijn zonnebloemen, dat nog een tijdje de tuin mag sieren. De lengte van hun bestaan hangt af van regen of vorst.

Levenskunst: schatten in jezelf ontdekken en uitpakken. Aanwenden. Genieten, wat je zo maar toevalt. Schatten aanwenden voor wie en wat om je heen daar iets van kan gebruiken. Je bestemming volgen. Zonder welke voorwaarde dan ook. Ook niet zeker zijn van gezondheid, lieve relaties, een voldoende en veilig inkomen. Ook dan zien mensen nog kans levenskunst te praktiseren. Ik zie het om mij heen.

Veranderingen

Maar tegelijkertijd: ik mag niet wegdromen met het tafereeltje dat ik deze week in mijn tuin zag. Vandaag gaat het om vrouwen, die vanuit hun volwassen leeftijd beland zijn in of toegroeien naar ouder worden, komend vanuit de verandering.

De veranderingen van de jaren zestig. We weten, denk ik, hoop ik, allemaal wat dit wil zeggen. Onze cultuur veranderde onder de druk van een verleden dat niet meer houdbaar was. Verouderd gezag van staat, kerk, familie, gezin, huwelijk werd aan de kaak gesteld. Vrouwen, die van al deze vormen van gezag voorwerp waren. Een deel van de vrouwen hebben zich met strijd, in een beweging tegen dat gezag, verzet. Andere vrouwen, die pas later de verhoudingen begrepen, veranderden met de stroom mee, ongemerkt bijna, begonnen zich soms te interesseren voor veranderingen. Veranderingen binnen in zichzelf, in hun gezin, familie, in de politiek, verder weg in de wereld, de derde wereld, het milieu.

Die veranderingen, bevochten, brachten breuken. Wanneer ze langzaam, ongemerkt kwamen, veroorzaakten ze onbehagen, haarscheurtjes, die soms barsten werden, toch.

Deze vrouwen van de jaren zeventig, van de jaren tachtig worden nu oud.

Wat is er met deze vrouwen gebeurd? Hoe worden ze oud?

Feminisme, emancipatie, zelfstandig worden, je eigenheid krijgen, autonoom worden. Het zijn woorden met uitwerkingen op het bestaan. Woorden die hun eigen geschiedenis maakten.

Die geschiedenissen, levenslopen van vrouwen veranderden. Woorden waardoor vrouwen hun leven niet konden blijven leven zoals ze het voorheen deden.

Er was voor velen geen weg terug. Dat heeft verliezen opgeleverd.

Er is veel verloren gegaan wat voorheen veilig was of alleen maar leek.

Er is veel gewonnen en winst geboekt.

Al die veranderingen betekenen voor veel vrouwen:

- oud worden zonder familie, zonder partner, zonder kinderen zelfs soms, die hen niet konden of wilden volgen;
- oud worden zonder huis, omdat de woning die ze bewoonden, samenhang met het gezin dat ze hadden gesticht, met het inkomen dat de echtgenoot verdiende; met minder rechten van alleengaande vrouwen op een eigen woning;
- oud worden zonder voldoende inkomen omdat de echtscheiding bijstand betekende, en later, eenmaal 65 vaak alleen een AOW-uitkering;
- oud worden vaak/soms zonder de oude vrienden en vriendinnen, vrienden-echtparen vooral van voorheen, omdat ze niet meer in je geïnteresseerd zijn als alleengaande vrouw
- oud worden zonder de leuke dingen van bezoek aan kleinkinderen, vriendinnen te eten vragen omdat het krappe inkomen weinig reizen, weinig extra uitgaven voor lekker eten of cadeautjes toelaat.

De vraag van Jezus in het boek, dat ons religieuze leven zo lang heeft beïnvloed, of misschien nog beïnvloedt, komt, als je in zulke omstandigheden leeft, wel erg wrang over: 'Wie van u kan door bezorgd te zijn een el aan zijn lengte toevoegen?' Als je goed over die vraag nadenkt, dan is dat een heel nuchtere en rationele vraag. Nee dat kan niemand dus. Maar zitten we op een el meer lengte te wachten, of verbetering van onze situatie?

Wat Jezus daarna zegt, je zou het een oplossing kunnen noemen, is in deze tijd voor heel wat vrouwen helemaal niet meer aannemelijk: Jezus zegt: 'Indien nu God het gras op het veld, dat er heden is en morgen in de oven geworpen wordt, zo bekleedt, hoeveel te meer u, kleingelovigen'.

Veel vrouwen hebben zich door de gezagscrisis ook afgekeerd van een kerk, een religie, een geloof.

Is er nog iets overgebleven om leuk ouder te worden?

Veel vrouwen hebben in roerige achter ons liggende jaren veel achter moeten laten.

Staan ze nu met lege handen?

Andere manieren

In het boek *Vrouwen van dagen* kwam ik bij het schrijven veel van deze vrouwen tegen. Wij als 9 vrouwen, die het boek voorbereidden, die bewust met de tweede feministische golf hebben meebewogen, zijn onze gesprekken begonnen juist vanuit de ervaringen die ik boven aanhaalde. Niet elke vrouw heeft alle negatieve kanten ervaren die ik noemde. Als je die kanten tenminste als negatief wilt benoemen. Ik wil ze liever breuken noemen. Breuken, die de kans op rustig ouder worden, zoals de volksmond ons toch wil beloven, onmogelijk hebben gemaakt.

Het oude is voorbijgegaan, is weggeworpen, heeft zich teruggetrokken.

Vrouwen die zich dat bewust zijn geworden, door strijd, door schade, en schande soms, zullen dus andere manieren moeten vinden om oud te worden.

Nieuwe vormen zullen ontworpen moeten worden vanuit de heel diverse levenservaringen van allerlei verschillende vrouwen. Vrouwen, die bewust zoeken naar, kiezen voor een manier van oud worden die bij haar eigen onverwachte verleden past.

Daar is niets zieligs of treurigs bij.

Dat wil niet zeggen dat er geen verdriet is, of boosheid, of teleurstelling om wat verloren ging, wat weggedaan moest worden om tot zichzelf te komen. Verdriet, boosheid en teleurstelling krijgen in die nieuwe vormen een eigen plek. Ze helpen met het vinden van nieuwe vormen als onmisbaar materiaal voor nieuw leven.

Ik denk, dat het heel belangrijk is hoe wij als oudere vrouwen in onze totaal veranderde samenleving, in onze totaal veranderende cultuur, heel bewust leven. Daarmee kunnen we voortzetten, wat de vrouwenbeweging in de jaren zeventig benoemde als cultuurkritiek. Bij Catharina Halkes, een van de voormoeders van de feministische theologie, zie je dat woord ook steeds terugkeren. Heel breed. Cultuurkritiek. Zij betreft dit begrip niet alleen op de politiek, zoals de autonome vrouwenbeweging dat vooral deed. Zij betreft het woord ook op de kerk, op godsdienst als geheel, op de christelijke godsdienst in het bijzonder omdat deze ons heeft gevormd en vaak misvormd. Zij betreft het woord cultuurkritiek ook op de omgang met de schepping, de oorlogen die nog steeds overal gevoerd worden.

In deze veranderde en nog steeds veranderende cultuur kunnen wij wat wij in de vrouwenbeweging, of ieder voor onszelf, begonnen zijn voortzetten. Hoe leven wij in de praktijk van elke dag? Hoe verhouden wij ons tot problemen die zich vandaag voordoen? Hoe gaan wij in op vragen die bij het ouder worden op ons afkomen? Hoe stellen wij ons op tegenover maatschappelijk problemen? Hoe geven wij onze mening in gesprekken van alle dag?

We zijn misschien te oud om de barricaden nog op te gaan. Misschien deden we dat vroeger ook al niet, maar namen we toch stelling tegenover zaken die ons niet zinden. Solidariteit, een nieuw begrip, voortgekomen uit die cultuurkritiek, hoeft bij het ouder worden niet te worden losgelaten.

Breuken

In de gesprekken, die ik vijf jaar lang, van 1993 tot 1998 met mijn vriendinnen - tussen de 60 en 78 jaar toen - heb gevoerd over de thema's die volgens ons met ouder worden te maken hadden, hebben we gekeken naar oplossingen. Eerst hoe we zelf tegenover een onderwerp stonden. Bijvoorbeeld: hoe ziet je gezondheid er uit als je oud wordt? Hoe stel je oud worden voor als je alleen verder moet? Dat konden we elkaar goed vertellen. Van de 9 vrouwen die samen onze werkgroep vormden, waren er nog twee getrouwd, van



drie vrouwen was de partner overleden, vier vrouwen waren al tien tot 18 jaar gescheiden. Nog meer variatie: zes van de negen vrouwen hebben een lesbische dochter. Onze groep, die we 'overleven door vriendinnen' noemde, vormde niet bepaald een gemiddelde van de Nederlandse bevolking. Toch komen al deze vrouwen uit een christelijke/kerkelijke achtergrond en hebben zij binnen kerkelijke structuren gewerkt, of werken daar nog binnen. Je kunt je ook afvragen: misschien hebben wij elkaar juist gevonden vanwege die 'breuken' in ons leven. Bijvoorbeeld omdat we besloten hadden niet meer te zwijgen over wat in ons leven was gebeurd en gebeurde. Een lesbische dochter hebben bijvoorbeeld, betekent al of niet solidair zijn met je kind in een samenleving - ja, dat geldt ook nog voor Nederland - die homoseksualiteit nog steeds niet volledig accepteert.

Oma-zijn. Is dat leuk? Is dat een vanzelfsprekendheid? Hoe verlopen de oma-rollen als er breuken zijn in familie of gezinnen door incest, door seksueel misbruik, lichamelijk geweld of echtscheiding? Hoe word je dan oud?

Waar vind je plekken waar je over deze problemen bij het ouder worden kunt spreken?

Van de negen vrouwen in onze groep zijn er drie arm, een van ons was een aantal jaren arm, maar door het overlijden van haar ex-echtgenoot, later financieel weer in goeden doen. Samen vijf jaar lang over deze verschillen spreken, leerde ons de samenleving kennen als een gedifferentieerd geheel, waar algemeenheden en statements er niet meer toe doen.

Geen plaats voor vanzelfsprekendheden

Door de ingevulde enquêtes van vijfentachtig oudere vrouwen, paginalange antwoorden soms, ontstond er een nog gevarieerder beeld.

Ouder worden, het is een levenskunst...

Ouder worden is en blijft een uitdaging.

Aan het eind van mijn boek heb ik de hoop uitgesproken, dat vrouwen, juist vrouwen die in onze tijd al die nieuwe, diep ingrijpende ervaringen hebben meegemaakt, dat die vrouwen kritisch blijven nadenken bij het ouder worden. Dat vrouwen niet meer vertrouwen op allerlei zogenaamde vanzelfsprekendheden in onze samenleving, maar dat ze vragen blijven stellen bij het leven dat zich aan hen voordoet.

Vrouwen op zoek naar wijsheid, die, zoals tradities ons willen doen geloven, spreekwoordelijk bij ouderdom zou behoren.

De laatste regel van mijn boek luidt:

'Deze zoektocht naar wijsheid is mijns inziens een noodzakelijk vervolg op de traditie van samenscholen, luisteren en spreken, die in de jaren zeventig vanuit de vrouwenbeweging is ontwikkeld.'

Deze dag hier, samen met u, is daarvan ook een stuk van dat noodzakelijke vervolg.